

FELSEFE AÇISINDAN TÜRK İNSANININ KİMLİK SORUNU

Prof.Dr.İhsan TURGUT
Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

ÖZET

Bu bildiri "Doğu" ve "Batı" kavramlarının bir çözümlemesi yapılacaktır. Buradan hareket edilerek Doğu'lu ve Batı'lı tavrı ya da tutumdan söz edilecek, eğitim sistemlerinin önemine değinilecektir.

Bu tavrı, süje-obje, ya da insan dünya arasında oluşan bir tavrıdır. Bilim, felsefe; sanat bu tavrıdan ya da bu ilişkiden meydana çıkar. Gelişmiş ülkelerde bu tavrı bir geleneği oluşmuştur. Bizde bu gelenek oluşmadığı için bilim, felsefe ve sanat (evrensel boyutlarda) oluşmamıştır. Gelenek olmayınca bu alanlarda yeni ve özgün bir şey beklemek mümkün değildir. Yenilik, özgünlük ve yaratıcılık bir gelenek içinde oluşabilir.

Süje-obje arasındaki ilişki gelişmiş ve gelişmemiş, ya da Doğulu ve Batı'lı tavrıda farklıdır. Doğulu tavrıda şüphe, sorgulama ve neden sonuç ilişkisi yoktur. Yani akılcı bir tavrı değildir. Buna kontemplatif mislik diyoruz. Madde mülkle, iş kavramlarına yaklaşım mistik ya da tevekkülle dayalı bir yaklaşımıdır. Doğu'lu tavrıda uzun vadeli planlama, tasarruf yoktur, bugünü hak etmek, yarını Allah'a bırakmak felsefesi vardır. Doğu'lu tavrı, yalnız islami bir tavrı değildir. Doğu'da Hıristiyan, Hindu ve Budistler de vardır. Japonlar bir istisna oluşturmaktadırlar. Batı'lı tavrı, kontemplatif aktif bir tavrıdır. Süje-obje karşısında aktif olup, şüpheli, sorgulamacı ve akılcı bir tavrı içindedir. Uzun vadeli plan ve tasarruf içindedir. Batı'lı tavrı'da madde, mülk ve iş kavramlarına yaklaşım çok farklıdır. Mülk ve iş veya çalışma Tanrı'ya ibadetmiş gibi alınmıştır. Önce Tanrı için iş, sonra iş için iş tavrına geçilmiştir. Bu arada bu ülkelerde eğitimin büyük rolü olmuştur. İslam dini aslında bilime ve işe çok önem verir. Ama uygulamada tersi görülmektedir.

Batı'nın bu akılcı tavrını, mülk ve iş kavramlarına farklı yaklaşımı Martin Luther'in XV. yy'da dinde yaptığı reformdan sonra meydana çıktığını görmekteyiz. Batı'da dinde reformdan sonra protestanlıkla beraber bir zihniyet ve tavrı değişikliğini görmekteyiz. Bu, aynı zamanda kapitalizmin ruhunu oluşturmaktadır.

Doğu ülkelerinde (Asya ve Afrika ülkeleri de dahil) bu tür zihniyet değişiklikleri pek olmamıştır. Doğu'da Japonlar bir istisna oluşturmaktadır.

Bu Doğu'lu zihniyet ve tavır değişikliğini belki de ailede başlayan bir eğitim yapabilir. Bu arada dinde de yeni içtihatların ve yorumların yapılması şarttır.

SUMMARY

The aim of the present paper is to analyse the concepts of "Eastern" and "Western", and to discuss two different attitudes, namely, Eastern and Western attitudes. Education has an important role in this issue.

This attitude, is an attitude which occurs between subject and object or between man and the world. Science, philosophy and arts come out from this relationship. This is a traditional relation; at east in the developed countries. Science, philosophy and arts have this sort of tradition. If there is no tradition, there wouldn't be anything new, or original in this areas (in the universal sence).

There are differences between Eastern and Western attitudes. In Eastern attitude there is no scepticism, questioning and reasoning between subject and object. Namely, Eastern attitude are not rational. We call this relation as "contemplatif mystic". Eastern attitude are not well planned, and programmed with regard to present and future. On the other hand, in Western attitude the relation between subject and object is "contemplatif active". The subject is sophisticated, rational towards the object or world. Western attitude is well planned and programmed. Approaching towards concepts of matter and work are very different; work is work for God, and work is considered as a part of worshiping God. And then this concept of work has developed as work for work.

Rational attitudes of Western and different approaches of matter and work have long history. Eastern countries (including Asian and African countries) don't have this story. And that's Martin Luther's reformation in XV th. century. After reformation, especially. Through protestanism, there happened an important change towards the concept of matter and work. Namely it was a reform in human mentality. This is also the spirit of capitalism in West.

There has been no change in mentality in eastern countries. There has been no change in the attitudes of subject towards object. The concept of matter and of work has stayed as it is. Think only education, which starts at family, could change this mentality and the concept of matter and work. At the same time some new interpretations and approaches must be developed in religion.

Bu sorun yalnız Türk sorunu olmayıp, aynı zamanda tüm Asya ve Afrika insanların sorunudur:

Bu sorun için bir "tavır"dan, bir bireyselleşmeden söz edeceğim. Bunun için iki kavram çözümlemesi yapmak istiyorum. "Batı" ve "Doğu". Öyle sanıyorum kimlik sorunu burada meydana çıkmaktadır. Dünyaya bakış, ya da felsefi tavır farklılığı da bu iki kavram çözümlemesinde yatmaktadır.

Ancak "Doğu" doğudur; Batı batıdır", desek yetiyor mu? Bu iki kavram arasındaki ilişki için zorunlu olsun? Niçin bu iki kavram Türk kültürü gibi bir kültürde bir dilemma, ya da ikilik meydana getirsin? Bunalmılara neden olsun? Doğu yüzyıllardır Batı olmak istiyor. Özellikle XV.yy'dan sonra bu böyle olmuştur.

XV.yy'a kadar Doğu ve Batı atbaşı gidiyordu. Hatta XV.yy'a kadar Doğu ilerde idi. Özellikle IX ve XI.yy'da İbni-Sina, Farabi, İbni Rüşî, Gazali dönemlerinde Doğu ilerde idi. Bu kültür, bu İslam Rönesansı, Arap, İran ve Türk toplumlarında bir taban bulamamış, Batı'ya göç etmiştir. Batı Rönesansını doğuran nedenlerden biri olmuştur. Bu İslam filozofları, süryaniler aracılığıyla Eski Yunan felsefesinden aldıkları kavramları İslam kavramlarına da uygulamış, ayrıca varlık hakkında da konuşmuşlardı. Bu güzel olay ne yazık ki fazla sürmemiş ve yeterince İslami motivationu sağlayamamıştı. Batılılar Antik Yunan'ı sarıklı Araplardan öğrenmişlerdir. Bu da Rönesansı meydana getiren bir öge olmuştur. İşte bu Rönesans'tan sonra Batı, Doğu'ya nazaran bir mesafe katetmeye başlamıştır. Bu yüzyılda aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunun denizlerindeki üstünlüğünü kaybetmesi dönemidir.

Daha sonra Akılçağı, Aydınlanma çağı Doğu'nun kaçırdığı fırsatlar olmuştur. Ayrıca Astronomideki yeni buluşlar, çağımızda teknolojideki yeni gelişmeler, yeni ilaçların bulunuşu Batı'nın üstünlüğünü kesinlikle sağlamıştır.

Batı felsefesinin dipnotu Antik Yunan felsefesi, Batı sanatının dipnotu da Antik Yunan mitolojisi olmuştur. Bu şekilde Doğu bu dipnotu, yani klasik epistemeyi kullanamadığı gibi, Modern İslâm epistemelerini ve Modern çağın epistemelerini de kullanamamıştır. Tanzimatın ve Cumhuriyet'in getirdiği yeniliklerden de yeteri kadar yararlanamamıştır. Sık sık değişen Türk eğitim sistemi bu görevi yerine getirdiği söylenemez.

Batı'nın üstünlükleri Hristiyan üstünlüğü imiş gibi algılanmıştır. Max Weber bu üstünlüğü protestanlığa, Doğu'nun geri kafasını da İslamiyete bağlamıştır. Özellikle mülk ve iş kavramlarına bunu bağlamaya çalışmıştır. Weber'e göre Batı'da dinde reformdan sonra yani protestanlıkta beraber özel mülk, kapital ve iş kavramlarına yeni yaklaşımlarda bulunulmuştur.

Oysa bugünkü Batı'nın, İsa'nın getirmiş olduğu Hristiyanlıkla pek ilgisi yoktur. Aslında Batılılar çok kötü Hristiyan, Doğu'lular çok kötü Müslüman oldukları için geri kalmıştır, diyebiliriz. Bu bakımdan "Batı" kavramında çok olumsuz şeyler de yatmaktadır. XX.yy'ın bütün olumsuzlukları, bütün kötülükleri Batı'dan kaynaklanmıştır diyebiliriz. Bu yüzyılda iki Büyük Dünya Savaşı çıkmıştır. Bu yüzyılda Koca Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştır. Kore ve Vietnam savaşları. Bu yüzyılda ilk atom bombası Hiroşimada patlamıştır. Bosna Hersek olayları, Kıbrıs çıkarması, Körfez savaşı. Batı yalnız iyiliklerin, barışın, hümanizmanın göstergesi olmamıştır. Doğu'da , yalnız kötülüğün ve geri kalmışlığın simgesi değildir.

Felsefe açısından Türk insanının kimlik sorunu homojen olarak birbirini etkileyen iki faktörden oluşmuş. Biri Türk insanının bireysel olarak serüveni: Aile yapısı, okul ve çevrenin demokratik olmayışı... Diğeri resmi ideolojinin Batı taklidi, modernizm hep tepeden olması. Bu, çoğu kez tabana inmemiş. Ama tabanda huzursuzluklar yaratmıştır. Dolayısıyla Türk kültüründe bir motivation ve yeniden yapılanma olmamıştır.

İşte felsefe açısından Türk insanının kimlik sorunu, bu iki kavramın (Doğu-Batı) zaman zaman çatışmasından kaynaklanmış, az gelişmişliğini kapatmak için Batı taklitçiliğine girmiştir; yalnız teknolojideki üstünlükleriyle değil, aynı zaman da değerleri ile de Batı Tanzimat'tan beri, bu toplumun değerlerini yok edercesine etkilemiştir. Bu seferberliğe bütün kurumlar katılmıştır. Bu kurumların en başta geleni eğitim olmuştur. Bu toplum hayatının her safhasında bir Alaturka ve Alafranga eski-yeni ikiliğine

düşmüş ve bu değişimler için kötüsü modernlik adına yapılmıştır. Bu değişimler psikolojik nedenlere de sebep olmuştur. Bireysel bunalımları bir çok romanın 'onusu' olmuştur. A.H.Tanpınar, Peyami Safa ve Halide Edip bu bunalımı romanlarında çok güzel işlemişlerdir. Bu bunalım, kendi hayat tarzımıza girmiş olan Batı hayat tarzlarıdır. Değerler alt üst olmuş, ahlak bozulmuş, musikimiz, mimarimiz bile bu bunalıma girmiştir. Günlük hayatımızda önemli bir yer tutan tuvaletimiz bile alaturka ve alafiranga olarak ikiye ayrılmıştır.

Türk insanının bu ikilemi, onun aynı zamanda hem fiziksel yani coğrafya, hem tarih ve hem de kültür bakımından iki ayrı kültürün ortasında bulunması, hatta uzun yıllar, yalnız Anadolu gibi bir çok kültürün mirası olan yerde değil, aynı zamanda, Avrupa ortalarına kadar uzanmış olması sebep olmuştur.

İşte bu ikilem genelde Türk insanının dünya karşısındaki tavrını etkilemiştir. Ama Batı, pre-kapitalist zihniyeti aşmış, kapitalist zihniyete girmiş, kapitalist zihniyetin getirmiş olduğu dinamik bir ruha sahip olmuştur. Doğu ise pre-kapitalist dönemde kalmış, duraganlığını sürdürmüştür. Bu bakımdan da bireysellik gelişmemiş, bir ya da üslubu, bir tavrı oluşmamıştır. Türk insanının dünya karşısındaki tutumu, ya da tavrı kader ve tevekküle dayalı olmuş, statikliğini korumuştur. İslamiyet'in dünyasal ruhu, çöl ve kur insanının doğa karşısındaki çarezsizliğine bürünmüştür. Aksi halde dünyanın en güzel coğrafyasına sahip, en büyük tarihine ve en son dinine sahip olan bu toplum, niye geri kalmış kalsın.

Türk insanının dünya karşısında bir tavrının olmayışını A.H.Tanpınar, bizde özel mülkiyetin çok geç başlamasından kaynaklandığını söylemektedir. Onun kapitalist, ya da özel mülkiyet fikri gelişmediği için bilimin, felsefenin ve sanatın bu tavrı gelişmemiş, doğa ile bir mücadele olmamıştır. Bu tavrın gelişmemesi, bu bireyin ve bu kültürün tarihine bağlanmaktadır. Eğitim sistemimizin bu tavrın oluşmasında yardımcı olduğunu pek söyleyemeyiz. Her şeyden önce bu sistem bireysel özelliklere önem vermemektedir.

Bu insanın bireyselleşmesi, doğa karşısında özgürleşmesi onun ailesine, okuduğu okullar ve yetiştirdiği çevreye bağlıdır. Aile, okul ve çevre demokratik değilse, kişinin üslubu gelişmemişse bu felsefi tavrı da gelişmez. O zaman bu ülkede felsefe de olmaz. Baha Tevfik yüzyıl önce bu ülkede felsefe yok derken aynı şeyleri söylüyordu. Demek ki yüzyıldır bu ülkede bir şey olmamıştır.

Süje, obje arasında ki tavrı bilgi düzeyinde bir eylem olduğuna göre, bu düzeyin bireysel ve toplumsal bir tarihi vardır.

Süje, obje arasında bir şüphe ile başlar bu tavrı. Bu şüphe belki algılardan ve kanaatlerden şüphedir. Onlardan emin olmama, bu şüphe ve sorgulama Türk insanında gelişmemiştir. Süje'nin Objeye karşısındaki tavrı, kanaat düzeyinde olmuştur. Şüphesiz süje-objeyi bizim kültürde imgeleştiremediği gibi kavramsallaştıramamaktadır da. Objeye kavramsallaşmayınca bu imgeleme, ya da spekülasyon da söz konusu değildir. Dolayısıyla bizde felsefe, sanat mümkün değilmiş gibi görünmektedir. Felsefenin ve sanatın olmadığı yerde bilim de olmaz.

Süje-Objeye arasındaki ilişki Doğu-Batı ilişkisini de etkilemektedir. Doğu'dan ya da Batı'dan aldıklarımızı kavramsallaştıramadık. Dolayısıyla felsefeleştiremedik. Felsefe bir temyiz mahkemesi olamadı. Bizde fikirlerin çoğu tutukludur. Aristo Farabi, Kant Hegel Marks tutukludur. Kuran'ı da muşambalayıp duvara astık. O da tutuklu...

Felsefeci süje-obje arasında bir kavram çerçevesi kuran kişidir. ama bu çerçeveyi kurmak için eski çerçevelerin olması gerekir. Bu çerçeveler için en eski felsefelerin olması gerekir. Bizde eski çerçeveler olmadığı için, bunları kırıp, yeni çerçeveler kurmak söz konusu değildir. Bir gözlük oluşmamış. Bardak dolu değil. Bu da bir gelenek ister. Türk felsefesinin sanatının bir geleneği olmamıştır. Gelenek olmayınca, üslup olmayınca, yeni felsefeler, ya da felsefe üretimi, yeni sanatlar, ya da sanat üretimi söz konusu değildir. Bu, resim, heykel, şiir için de geçerlidir.

Bir Fransız'ın, bir İngiliz'in, bir Alman'ın gözlüğü var. Bir Fransız akılcı, bir İngiliz tecrübi, bir Alman idealist, bir Amerikalı pragmatist bir gözlükle bakar. Ben ne ile bakacağım? Bir gözlüğüm yok ki benim. İslâm felsefesini de bir gözlük yapamadım. Oradan hareket edip bir gelenek oluşturamadık. Felsefi ya da estetik tavrı böyle bir gelenekten oluşur. Bu kültürde, belki de tüm Asya ve Afrika kültürlerinde bilimin, felsefenin, sanatın ve eğitimin bir geleneği oluşmamıştır.

Koordinatlarım bir yerde kesişmiyor ki... Ben neredeyim, kimim, belli değil. Doğuda mıyım, Batı'da mı?.. Batı'dan daha batılı olmaya çalıştım. Ama batılı değilim, Doğu ile ilgili bağları kestim. Tam olarak doğulu da değilim.

Şimdi ne yapmalı? Bu tavrı nasıl oluşturmalı? bu şüpheli, bu sophisticated tavrı. Bu iş eğitim işi... Bu iş aileden, çevreden gelen bir eğitim işidir ve bir taraftan da kültürdeki değerlere sahip çıkma işidir. Bu iş aynı zamanda dünyayı takip etme işidir. Günü yakalama da önemlidir. Günü yakalamak, dünyada bugünü 15 Ekim 1993'ü yakalamak...

Süje-Obje arasındaki ilişki, ya da süje'nin objeye olan tavrı bir dilde kendisini gösterebilir. Onun için dil analizi süje-obje arasındaki söylem ya da discouerse'un analizidir. Süje, algı, sanı ve bilgi durumlarını bir dille belirtir. Şüphe, sorgulama, belirsizlik bir dilde kendini gösterir. Kesin yargılar bilgi yargıdır. Diğerleri sanı ve hipotetik yargılardır.

Bizim gibi kültürlerde süje'nin obje karşısındaki tutumu dilde de belirlenmemektedir. Türk dili bu bakımdan şansızdır. Türk dilinin serüveni çok trajiktir. Analiz yerine tahribat yapılmıştır. Sözcüklerle uğraşmıştır. Dil kuşa dönmüştür. Bölük pörçük bir dil. Bu demektir ki süjenin-obje karşısındaki tutumu bölük pörçük. Süje bilgi düzeyine pek erişememiştir. Ciddi eserler üretemeyince, masa başında sözcüklerle oynamak kolay. Biz her zaman kolayı seçeriz. Onun içinde bir işe yaramayız.

Süje ile obje arasındaki bu dilsel söylem (discourse) aynı zamanda felsefe tarihini oluşturur. Bu söylem her filozofa ve her ekole göre değişir. Bu aynı zamanda o düşünürün yöntemini, yaklaşım biçimini oluşturur. Yani üslubunu. Bu bakımdan felsefe tarihi konular tarihi olmayıp, yöntemler tarihidir. Sanat tarihi de bir üsluplar tarihidir. Bizde böyle bir tarih oluşmamıştır. Bu bakımdan aileden başlayan eğitimin önemi büyük olacaktır. Konulardan, kitaplardan çok yöneme ağırlık verilmeli ve bireysel görüşler meydana çıkmalıdır. Bu yöndem yalnız felsefe alanında değil, bütün alanlarda izlenmelidir. Bir matematik, fizik, kimya dersinde; bir tarih, edebiyat, sanat dersinde, felsefe yapılabilir. Yeter ki felsefi yöntem kullanılsın; Neden ve sonuç ilişkileri içinde; akıl yürütme, tartışma, sorgulama olsun. Araştırmaya ağırlık verilsin. Gelişmiş ülkelerin eğitim sistemleri bu yöneme ağırlık vermektedir. Bizim eğitim sistemimiz, özellikle üniversite bir darboğazda. Araştırma yok gibi. Öğretim üyelerinin yirmi-otuz saatlik ders yükleri; bu yetmiyormuş gibi II.ci öğretim. Beş yüz, altı yüz fakülte, elli altmış üniversite. Öyle anlaşılıyor ki öğretim üyeleri sadece derslere girecek vize ve final kağıtları okumakla yetinecek. Artık araştırmacı ve yaratıcı kişiler yetiştirmek söz konusu olmayacaktır Dünya'dan iyice kopacağız. Koptuk bile... Orta öğretimi eleştirirken, üniversiteler orta öğretim düzeyine indi.